

cích, zatímco města východoevropská stránkami v angličtině. Další analýza beroucí v úvahu indikátory jako HDP na obyvatele, počet odkazů souvisejících s globalizací (což jsou odkazy obsahující slova *business, culture, science, congress a tour*) na obyvatele a poměr těchto odkazů ke všem odkazům na dané město přinesla následující zajímavé výsledky: 1. webové reprezentace metropolí postkomunistických zemí jsou mnohem více propojeny s globalizačními strukturami než reprezentace ostatních měst v regionu. K něčemu podobnému v západní Evropě nedochází; 2. HDP na obyvatele je u postkomunistických měst silným prediktorem počtu odkazů souvisejících s globalizací na obyvatele, což je opět jev, který v západní Evropě nelze vysledovat. Tyto výsledky vedou autora k závěru, že města-brány jakožto šířitelé inovací a globalizačních trendů jsou městským typem specifickým pro transformující se postkomunistické země.

Soubor statí je doplněn recenzemi a anotacemi publikací z oblasti sociologie města a urbánních studií. Monotematické číslo *Sociologického časopisu* věnované problematice města je nesmírně poutavou četbou pro každého, kdo se zajímá o sociálněvědní pohled na procesy probíhající tak viditelně z hlediska každodenní zkušenosti, a přitom tak skrytě co do svých mechanismů a příčin, ve městech, v nichž žijeme.

Marek Skovajsa

Jan Kratochvil (ed.): Český a slovenský exil 20. století I. + II. [„Úvodní“ a „první“ katalog k výstavám *Český a slovenský exil 20. století*] Meadow Art, b. m. 2002, 155 s. + 159 s.

Přes svůj poměrně značný rozsah a ještě větší sociální význam se dosud československé emigrační procesy 20. století nestaly, s výjimkou poválečných reemigrací, předmětem systematického vědeckého zájmu. Na vině tu samozřejmě byly historické sociopolitické zvraty českých vlád, přičemž vztah mocenských špiček k této problematice byl mnohdy více než negativní. Možnost svobodného bádání v dějinách českých emigrací 20. století se otevřela až po Sametové revoluci, avšak přesto toto téma dosud zůstává velmi chudé. Například M. Otáhal, který nedávno shrnul výsledky nejnovějšího historického výzkumu o období tzv. normalizace, mu proto ve své práci nemohl věnovat ani jedinou kapitolu (Otáhal, Milan: *Normalizace 1969–1989. Příspěvek ke stavu bádání*. ÚSD AV ČR, Praha 2002). Mezi nemnohé výjimky patří práce K. Kaplana, V. Prečana, autorů olomouckého Centra pro česká exilová studia či pražského Etnologického ústavu; vesměs jde však pouze o dílčí studie, jejichž celkový počet je nevelký a kvalita mnohdy nedostatečná (viz mou studii *Reemigranti a sociálně sdílené hodnoty*. SoÚ AV ČR, Praha 2002, s. 11–25). V této situaci, zdá se, je jakýkoliv pokus o hlubší rozkrytí této tak málo známé kapitoly našich dějin třeba přivítat jako zcela zásadní badatelský počín. O recenzovaných sbornících, třebaže jejich záměr byl právě takový, to však naneštěstí neplatí.

Výpravné (a tím bohužel pro většinu českých vědeckých pracovníků dosti drahé) sborníky vznikly jako doprovodné texty k brněnskému souboru výstav *Český a slovenský exil 20. století*, svým rozsahem a charakterem však výrazně přesahují formát standardních výstavních katalogů. Jejich aspirací se proto logicky stal hlubší rozbor sledované problematiky

(II., s. 12–13), v řadě případů aspirující na odbornou analýzu, jindy zase zpracovaný formou angažovaných vzpomínkových esejů. Tato žánrová kombinace by sama o sobě mohla být velmi přínosnou, stejně jako publikované velké množství fotografického materiálu, avšak přílišná vázanost prací na expozice se stala jednoznačně překážkou (sborníky opakují zásadní koncepční chyby zmiňovaného souboru výstav), stejně jako naprosto nedostatečné teoretické zázemí většiny autorů. Velká šance, jež byla prostřednictvím tohoto projektu české odborné veřejnosti dána, byla naneštěstí do značné míry promarněna. Mimo jiné snad i vinou angažování řady laických nadšenců (včetně editora), kteří nebyli s to pochopit metodické požadavky skutečné vědecké práce (výběrem příspěvků počínaje, přes mizivou snahu o jejich vzájemnou provázanost až po absenci poznámkového aparátu v jinak vysoce zajímavé studii V. Chyského – I., s. 34–53 – ačkoli na něj text odkazuje). Z hlediska etiky vědecké práce je dále třeba zpochybnit E. Freundem provedený „výběr“ informací z jinde publikovaných studií, který nabyl mnohastránkového rozsahu, aniž by se jeho autor „obtěžoval“ dodržováním náležitého citačního úzu (I., s. 106–118). Jinak řečeno, jde o plagiát nejhrubšího zrna.

Jako ještě závažnější však shledávám chyby konceptuálního a teoretického rázu. Předně je totiž třeba se ptát, co bylo předmětem zájmu autorů? Byly to jednotlivé vlny českých a slovenských emigrantů, směřujících na Západ v období vlády komunistického režimu (na což ukazuje úvodní slovo P. Pitharta – I., s. 14–19), nebo i emigrace v období druhé světové války, nebo konečně všichni ve 20. století v zahraničí žijící Češi a Slováci, ať již se tam dostali kdykoli a z jakých-

koli důvodů (např. soubor fotografií Čechů v Kazachstánu, kteří na území někdejšího carského Ruska přišli v 19. století – I., s. 154n.)? Tvůrci projektu se zřejmě rozhodli pro poslední zmíněné řešení, avšak tu je třeba říci, že „mnohdy méně bývá více“. Vzájemná provázanost různých typů českých emigračních vln tří posledních století je totiž ve většině případů velmi malá až nulová a vědecká hodnota jejich případných komparací (o které se však jednotliví autoři ani nepokusili) – vzhledem ke zcela zásadní disparitě předmětných jevů a jejich dobového politického, sociokulturního a ekonomického kontextu – zcela zanedbatelná. Snad jen demografové či sociologové migračních procesů by se mohli pokusit o souborné komparativní zpracování všech těchto extraterritoriálních pohybů obyvatelstva, avšak nikdo takový se mezi autory recenzovaných sborníků nevyskytl. Nadto vlastně žádný z autorů nepostihl celé období od 18. do konce 20. století. Jednotlivé příspěvky tak zůstávají „výkřiky do tmy“ bez jednotící linky, bez jasné celkové koncepce a konečně – jak již bylo zmíněno – i bez jednotné výkladové formy. Zatímco například A. Procházka (I., s. 20–26) zvolil beletrizující zpracování neúspěšného pokusu o přechod hranic v komunistickém období („vypůjčil“ si přitom ovšem jeden z centrálních motivů Londonova *Tuláka po hvězdách*), V. Chyský v již zmiňované studii *Exil jako důsledek totalitarismu*, která je jednou z nejlepších, kombinoval formu odborné studie s osobními vzpomínkami. Oba autoři – a stejně tak I. Drahalová (pojednávající o vzniku exilového *Českého slova*), J. Loewi (vzpomínající na své vydávání *Práva lidu*), M. Příbáň (zkoumající exilovou literaturu do r. 1956), B. Čelovský (diskutující palčivou otázku odhalení básníka

P. Javora coby agenta StB) a do určité míry J. Sapák (emigrující architekti) a J. Šetlík (výtvarní umělci) – zaměřili svou pozornost na československou emigraci v letech 1948–1956. Naopak J. Kaprál (biografický profil skladatelky V. Kaprálové, v závěru své studie však až nechutným způsobem propagující některé současné umělecké aktivity, viz I., s. 31–33), J. Papež (píšíci o exilových aktivitách katolické tělocvičné jednoty Orel), J. Němčanský (skauting), či již zmiňovaný E. Freund (v obsahu – I., s. 10 – ovšem uváděný jako „Freud“!) se věnovali české emigraci v období druhé světové války. Ještě starší emigrační proudy a jejich vývoj v zahraničí zachytily J. Novotná a V. M. Rollerová (tzv. Masaryktown u Toronto), J. Krist (české divadelnictví v zahraničí), zatímco studie P. Tošnerové *Doteky pošty a exilu* se se sledovanou problematikou zcela minula, pojednávajíc vlastně vývoj českého poštovníctví v první polovině 20. století se zvláštním zřetelem k období první a druhé světové války (II., s. 114–131). Podobně mimoběžný je ostatně i příspěvek editora obou sborníků J. Kratochvíla, soubor jeho publikovaných i nepublikovaných cestopisných črt z návštěvy jižní Afriky na konci 60. let (I., s. 120–145).

S otázkou nejasného vymezení badatelského pole přitom souvisí i teoretické uchopení studované problematiky. Jinak řečeno, v české literatuře obvyklé avšak silně zastaralé dělení na „emigraci“ (rozuměj: osoby, které odešly do zahraničí z ekonomických důvodů, čímž do určité míry „zradily národ“) a „exil“ čili politické uprchlíky před totalitárními režimy, jejichž jedinou snahou bylo „pomoci rodné zemi.“ Třebaže se například J. Kratochvíl vůči tomuto dělení ohrazuje (II., s. 12), nevadilo mu zřejmě natolik, aby slavný text F. Peroutky z r. 1948, kde se objevuje poprvé (byť I.

Barteček zajímavě spekuluje, že jeho skutečným původcem mohl být vynikající historik-emigrant O. Odložilík – II., s. 132), neumístil jako *motto* před první sborník (I., s. 11)! A podobně si počínají všichni ostatní autoři, takže například z Masaryktownu u Toronto, farmy československých emigrantů z meziválečného období, sloužící hlavně k rekreaci, koupání a pořádání pikniků, jakoby se stalo významné „exilové“ centrum! Na tomto místě nutno poznamenat, že nepovažuji za omyl zařazení popisu uvedené korporace kanadských Čechů do sborníku, nýbrž samotný jeho název a koncepci, která slibuje něco, co neplní a co je vposledku nesplnitelné. Jak jsem již ukázal jinde, žádné striktní dělení na politické a ekonomické emigranty totiž není možné (*Reemigranti, o. c.*, s. 10) a k témuž závěru dochází i současná světová odborná literatura (cf. např. Faist, Thomas: *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. Clarendon Press, Oxford 2000, s. 22–25; Castles, Stephen – Miller, Mark J.: *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*. Guilford Press, New York – London 1998, s. 76). Diferenciace mezi (politickými) uprchlíky a (hospodářskými) migranty je totiž dílem politicko-právní kultury, eventuálně se projevujícím v politické publicistice, nikoli vědeckými kategoriemi. Jako taková musí být v naší odborné literatuře zákonitě odmítnuta, jako se to již stalo všude ve světě, což nijak nesnižuje význam zahraniční politické, kulturní a další práce některých našich emigrantů v boji proti totalitním režimům 20. století nebo při propagaci českého národa.

Zastaralé teoretické koncepce a nevědecká metodika tak zůstávají hlavním problémem naprosté většiny příspěvků

obou recenzovaných sborníků, čímž prakticky vylučují jejich vědecké i publicistické využití. Někteří autoři – nutno podotknout, že ti lepší – se přitom pokusili nahradit absentující metodu přemírou faktografie, jako například J. Šetlík v článku *České a slovenské umění v exilu* (II., s. 64–88). Výsledkem ovšem je „telefonní seznam“ více než stovky jmen českých umělců, kteří ve 20. století působili v zahraničí, bez skutečné analýzy jejich díla. I zde se nadto objevila teoretická nedostatečnost autora, který soudí, že „s emigrací pochopitelně nesusvisely krátké ani dlouhodobé pobyty českých umělců v zahraničí“ v období před druhou světovou válkou (II., s. 66). Proč? Vydeme-li z definice OSN, „emigrantem“ je přeci každý, kdo více než rok trvale žije mimo zemi svého trvalého bydliště (nejde-li ovšem o „uprchlíka“); autor jistě má právo s touto obecně užívanou definicí nesouhlasit, pak ale musí uvést přinejmenším definici vlastní, což zajisté neudělal, ne-li také důvody pro tento postoj. Přílišnou zabarveností subjektivními pocity, přeceňováním autopsie, však trpí i jinak kvalitní studie V. Chyského. Například v otázce „donucení“ některých emigrantů k tomu, aby si tzv. upravili vztah s ČSSR (I., s. 47), nebo v tom, že „lidé, kteří odešli z vlasti před komunizmem, opouštěli své domovy ... bez jakýchkoli časových představ návratu“ (I., s. 48), což sice platilo pro emigraci od 60. let (autorův případ), nikoli však pro uprchlíky bezprostředně po Únoru (cf. např. Machotka, Otakar: *Mezi domovem a exilem*. Praha 2001, s. 64). Autor tohoto příspěvku navíc jakoby občas zapomínal na žánr, ve kterém píše, a odborný styl „vyměnil“ za osobní invektivy vůči spolu-emigrantům, aktivním bojovníkům proti komunistické diktatuře, kteří ji kdysi v mladickém

nadšení pomáhali budovat (P. Kohout, J. Pelikán ad.; I., s. 37–38). Většina ostatních příspěvků však naneštěstí nedosáhla kvalit těch zmiňovaných, nebo se zaměřila na natolik obskurní témata, že jim na tomto místě nelze věnovat pozornost. Velká šance, již představovalo uspořádání výstav o československé emigraci a související příprava obou sborníků, proto zůstala využita zcela neadekvátně. To je jistě škoda, zejména uvážíme-li vložené prostředky a zároveň vysokou aktuálnost studia této problematiky, nicméně nezbyvá než doufat, že díla se vbrzku chopí skutečně erudovaní badatelé. Zdeněk R. Nešpor

Brunski, Jan Jacek – Maur, Eduard – Puřaski, Michal – Valenta, Jaroslav (eds.): Mezi dvěma transformacemi. Československo a Polsko v letech 1947 (1948) – 1989. MŠMT ČR + FF UK, Praha 2001. 237 s. ISBN 80-7308-015-X.

Československo a Polsko sdílely ve druhé polovině 20. století (jakož i kdykoli dříve) řadu společných osudů, často ovšem způsobených vnějšími příčinami, tedy přináležením k sovětskému bloku. Vnitřní situace obou zemí byla naopak v mnohém zcela odlišná, počínaje příležitostnými „nákupními raziemi“ obou národů do pohraničních oblastí toho druhého, kde právě bylo lze koupit nedostatkové zboží, až po odlišný postoj vládnoucích elit ke vzdělávání a vědecké diskusi. K naší smůle to bylo v tomto druhém případě většinou spíše Polsko, které mělo co nabídnout, od svých úzkých kontaktů s moderní francouzskou historiografií až po známé studie z fenomenologie náboženství. Situ-